KUREYŞ

## ﴿١٠٦﴾ سُورَةُ قُرَيْشٍ

Bu Kureyş Sûresidir, « لِاِيلَافِ قُرَيْشٍ » Sûresi dahi denilir, Mekkîdir. Maamafih Dahhâk ve İbni Sâib Medenî demişlerdir.

Âyetleri - Hicazî de beş, diğerlerinde dörttür.

Fasılası - ش٠ف٠ت harfleridir. Hicâzîde « جوع » un aynı da vardır.

Bunun « اَلَمْ تَرَ » Sûresine tefrıı andırır açık bir münasebeti vardır. Bundan dolayı ikisini bir Sûre gibi zann edenler olmuş ise de doğru değildir. Ayrı ayrı birer Sûre oldukları tevatüren ve bütün Mushaflarda besmele ile ayrılmış olmalarından ma'lûm ve sâbit olduğu gibi fasılalarının başkalığından da bellidir.

Fîl vak'asını gören ve herkesten ziyade ondan mütena'im ve müstefîd olan ve binaenaleyh Allahın birliğiyle tevhid dinine herkesten evvel sarılması lâzım gelen Kureyş olduğu halde Resulullahın bı'seti üzerine onun da'vetine karşı putperestlikte ısrar etmek istiyerek ilk evvel küfr-ü ısyana ve adavet-ü mümaneate kalkışan onlar olduğu ve sonra Mekkenin fethinde anlaşıldığı üzere onların islâmiyle dini tevhidin bütün Arabistana ve oradan cihana intişar edeceği derkâr bulunduğu cihetle Sûrei Fîlden sonra burada ilk evvel Kureyşin ehemmiyyetlerine işaret için ismini tasrih ve kâfirlerine ıtab ederek tevhid ile Allaha ve ubudiyyete sevk için buyurulyor ki:

Sh:»6148

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ لِاِيلَافِ قُرَيْشٍ ﴿٢﴾ اِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَآءِ وَالصَّيْفِ ﴿٣﴾ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَاالْبَيْتِ ﴿٤﴾ اَلَّذِى اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَاٰمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ﴿﴾

Meali Şerifi

İylâfı için Kureyşin 1 Sefere iylâfları yazın, kışın 2 Hiç olmazsa onun için kulluk etsinler rabbine bu Beytin

3 Ki onları açlıktan doyurdu, ve korkudan emîn buyurdu 4

1. ﴿لِاِيلَافِ قُرَيْشٍ﴾ - Kur'ânın asıl resmî imlâsı mesahifi osmaniyyenin hepsinde « لِاِيلَافِ قُرَيْشٍ اِلَفِهِمْ » şeklindedir. Şafiye şerhi şeyh Radıyye dahi beyan olunduğu üzere kûfî hattatların kudeması, mutevassıt eliflerin hepsini muttariden hazf ederler, meselâ « كَافِرُونِى ﴿كٰفِرُونَ﴾ . نَاصِرُونِى ﴿نٰصِرُونَ﴾ . سُلْطَانِى ﴿سُلْطٰنٌ﴾ » ve bunların emsalini hep böyle elifsiz yazarladı. Bısrîlerde ve müteahhırînde ekseriyyetle bu elifleri yazmak kaide olmakla beraber « اَللّٰهُ » ve « رَحْمٰنٌ » gibi ba'zı isimler umumiyyetle elifsiz yazıldığı gibi Osman, Süleyman, Muaviye isimlerinde de ba'zıları elifi hazf etmişlerdir.

Şu halde hattı Arabî kaidesince burada « لِاِيلَافِ قُرَيْشٍ اِيلَافِهِمْ » yâhud « لِاِيلَافِ قُرَيْشٍ اِيلَافِهِمْ » diye iki imlâ câiz olabilirdi, sonraki mushaflarda müteahhırîn üslûbu üzere ekseriya ikinci vechile eliflerin izharı umuma kolaylık olmak için tecviz olunmuş ise de Kur'ân imlâsının bir çok yerlerde Arabî hat kaidelerine dahi uymıyan hususıyyetleri bulunduğu ve bunun aynî

suretle mahfuzıyyeti lüzumu dahi unutulmamak

Sh:»6149

ıktiza eyler. Burada Kur'anın asıl resmi hattı ise kûfî kaidesine yakın olmakla beraber tam aynî olmayıp söylediğimiz gibi « لِئِيلَفِ قُرَيْشٍ اِلَفِهِمْ » dir. İthafta Kur'an resmi hattının böyle olduğunu beyan ederek der ki: bütün Mushaflar « لِئِيلْفِ » de yâ nın isbati ve « اِلْفِهِمْ » de hazfi ve iksinde de « فَا » dan evvel elifin hazfi üzerine icma' eylemiştir اهـ. Ya'ni Hazreti Osman Mushaflarının hepsi bunun üzerinde müttefiktir. Bunun sebebi de yazı değişmeksizin ma'ruf olan üç kıraet üzere okunabilmesini muhafaza etmek olmalıdır. Çünkü Ebu Ca'fer kıraetinde evvelkisi hemzesiz yâi meksûre ile « لِيلَافِ » ikincisi « يا » sız hemze ile « اِلَافِهِمْ » okunur. Bunun ikisi de müfaale babından müâlefe ma'nasına ilâf demek olup birincisinde hemze yâya telyîn olunmuştur. İbni Âmir kıraetinde de birincisi « يَا » sız hemze ile « لِاِيلَافِ » ikincisi hemze ve « يَا » ile sâir kıraetler gibi « اِيلَافِهِمْ » okunur. Mütebakî kıraetlerin hepsinde ise ikisi de hemze ve « يَا » ile « لِاِيلَافِ قُرَيْشٍ اِيلَافِهِمْ » diye okunur.

Bunların ma'nâ ıtibariyle farkına ve fâidesine gelince: hepsi de ilf ve ülfetten olmakla beraber îylaf: âlefe yülifü îylâfen if'al babından ülfet ettirmek ma'nasına masdarı ma'lûm ve ülfet ettirilmek ma'nasına masdarı mechul olabileceği gibi âlefe yüâlifü muâlefeten ve ilâfen ve îylafen diye mufaale babından üçüncü masdar da olabilir, ve bu surette ilâf ve mualefe gibi ülfet edişmek, ya'ni anlaşmak, andlaşmak, muahede (antant) yapmak ma'nasına olur. Ekser kıraete göre zâhiri if'al babından göründüğü için çokları ülfet ettirmek veya ettirilmek, ya'ni alıştırmak, alıştırılmak ma'nasiyle tefsir etmişlerdirki bunda Kureyşe izafeti mef'ulüne veya fâiline izafet olmak muhtemildir. Lâkin «ya» siz ilâf ancak müfaale babından olduğu ve kıraetler birbirini tefsir etmiş olmak daha zâhir bulunduğu için bir kısım müfessirîn de Ebu Ca'fer ve İbni Âmir kıraetleri karînesiyle ikisinin de mufâale babından muahede ma'nasına olduğunda

ısrar

Sh:»6150

eylemişlerdir. Netekim Kamusta da derki: tenzîlde îylâf, ahd ve hufâre « خفاره » ile icazeye şebihtir, ya'ni ahd-ü eman ve korkunç yoldan yolcuların emn-ü selâmetle gidip gelmeleri zımnında yasakcılık ve himaye tarzında verilen icazet: (pasaport) geçirtme ruhsatiyyesine benzer, emr-ü teahhüddür. Bunda

Kureyşe izafeti fâiline izafet olmak zâhirdir. Îylafın bu ma'nası da ülfetten me'huz ise de bunda hususî bir urf ve istılâh ma'nası da bulunduğu ve her iki ma'nanın bir lafz ile ifadesine imkân bulamadığımız, bir de iylâf kelimesi Sûrenin ismi gibi olduğu için mealde aynen muhafazasını daha muvafık ve doğru bulduk. Zira bunu yalnız ülfet ve i'tilâf ettirmek, alıştırmak, alıştırılmak, yâhud andlaşma, anlaşma diye bir ihtimal üzerine hasr etmek doğru olmıyacaktır.

Râgıbın beyanına göre ülfet, i'tilâf ma'nasına ism olup aslında iltiyam ile ictima'dır اهـ. Ya'ni esasında i'tilâf ve ünsiyyet gibi uyuşup kaynaşma suretiyle ictima' ma'nası vardır, onun için i'tiyad demek olan alışmak ve ayrılmamak demek olan lüzum ve uygunluğu ifade eden ısınıklık ma'naları da onun lâzımıdır. Ahd; anlaşmak, andlaşmak suretiyle i'tilâf da ülfetten me'huzdur. Binaenaleyh « اِيلَافِ قُرَيْشٍ », Kureyşi alıştırmak, ısındırmak, Kureyşin birbiriyle yâhud başkalariyle ahidleşmesi, andlaşması, anlaşması, i'tilâf etmesi veya ettirmesi ma'nalarını da ifade eder.

Kureyş, Arab içinde Adnanîlerden, Adnanîler içinde Mudarîlerden, Mudarîler içinde Kinanîlerden, Kinanîler içinde Nadr ibni kinane evlâdından olan meşhur, büyük kabîlenin ismidir. Âlûsînin beyanına göre kurtubî buna akvalin esah ve esbeti demiş ve ba'zıları Fukahanın da buna kail olduğunu söylemiştir. Lâkin

Ebülfida ve sairenin beyanına göre sahih olan Kureyş, Fihr ibni Mâlik ibni Nadr ibni kinâne evlâdıdır, Fihr evlâdından

Sh:»6151

olmıyanlar Kureyş sayılmaz, bunun ekseri kavl olduğunu söylenmiş, hattâ Zübeyr ibni Bekkâr, Nessabunun bunda ictima'ları olduğunu söylemiştir. Kafın fethi ile karş, kesmek ve şuradan buradan bir takım şeyler toplayıp birbirine zamm-u ilhak ederek karıştırmak, ve cenkte birbirine karışıp mızrakları birbirine karmakarışık tokuşturmak ma'nalarına masdar olurki Türkçemizde karışmak, karıştırmak masdarına lafzan ve ma'na benzetilebilir. Netekim harbde mızraklar birbirine girip karıştığı zaman « تَقَارَشَتِ الرِّمَاحُ » denilir ki süngüler, mızraklar karıştı birbirine girdi demektir, tekarruş de tecemmu' ma'nâsınadır. Kafın kesriyle « قرش » deniz canavarlarından birinin ismi imiş ki deryadaki diğer hayvanları yer, kahr eder ve kendisi yenilmezmiş. Bunun da tasgîri kafın zammiyle «kureyş» gelir. Fihr İbni Mâlik ibni Nadr, şiddet ve kuvvetinden dolayı bu isim veya bu lakab ile tesmiye olunmuş ve onun sülâlesine nisbette Kureşî veya Kureyşî denilmiştir. Künyesi Ebu Galibdir. Ba'zıları da demişlerdirki bu kabîleye Kureyş denilmesi Fihr zamanında değildir. Bunlar Huza'îlerin mekkeyi zabtı ve Ka'benin

anahtarlarını onlardan almaları üzerine Dağılmışlardı, sonra Resulullahın ecdadından ve Fihrin sülâlesinden Kusayy ibni kilâb ibni Mürrete ibni ka'b ibni lü'eyy ibni Galib ibni fihr, bu dağılmış olan kabîleyi derleyip toplıyarak huzaîlerden Kâ'benin anahtarlarını istirdad ederek şereflerini yeniden te'sis eylediği zaman fihr evlâdından olanların hepsine Kureyş ve nisbetinde Kureşi yâhud Kureyşî denilmiştir, Ebülfida derki: İbni Saıydi magribînin nakli böyledir, buna göre Kureyş, Fihrin kendisinin değil, evlâdının ismi olmuştur اهـ. Ve bu surette Kureyş tecemmü' ma'nasına olan «tekarruş» ten müştakk olarak terhîm tarikıyle tasgîr edilmiş demektir, zira ziyade babdan tasgîr sigası ancak terhîm ile kabil olur. Ferra, ticaretlerinden dolayı tekessüb ma'nasına

Sh:»6152

tekarruşten olduğunu söylemiştir. Siyeri ibni Hışamda derki: Kureyşe Kureyş denilmesi tekarruştendir. Tekarruş: ticaret ve iktisab ma'nasınadır. Ru'be ibni Accac şöyle demiştir:

قد كان يغنيهم عن الشغوش
والخشل من تساقطالقروش.

شحم و محض ليس بالمغشوش

Şuguş bir nevi' bugday, haşl halhal ve bilezik başları, kuruş da ticâret ve iktisabdır اهـ. Bu recezde ticaret ve kazanç ma'nasına olan kuruş lisanımızda ticâret için mübadele vasıtası olan nukud için vahidi kıyasî olarak kullandığımız guruş kelimesiyle açıktan münasibetdar görünür. Bundan tekarruş: kuruşlanmak, ticâret edip kazanmak demek olur. Bir kavle göre ba'zıları da teftiş ma'nasına takrişten olduğunu, çünkü bunların atalarından beri ihtiyac sahiblerinin hâcetlerini teftiş ederek arayıp sormak ve hüccâcın eksiklerini gediklerini gözetip çaresini araştırmak âdetleri bulunduğunu söylemişlerdir, gerek ziyadeden olsun gerekse aslı üzere sülâsîden olsun Kureyş kelimesinden tasgîrin ta'zim için olduğunda söz yoktur. Netekim şu beytteki:

وكل اناس سوف تدخل بينهم دويهية تصفر منها الانامل

Düveyhiyenin tasgîri ta'zim için olduğu meşhurdur. Ve iyzah olunacağı vechile Haşım ve biraderinin de Kureyşi îylâfta büyük hizmeti olmuştur. Ma'lumki Resuli Ekrem sallallâhü aleyhi vesellem Hazretleri «Muhammed ibni Abdillah ibni Abdülmuttalib ibni Haşîm ibni Abdi menaf ibni Kusayy ibni Kilâb ibni Mürre

ibni Kâ'b ibni Lü'eyy ibni Galib ibni Fihr ibni Mâlik ibni Nadr ibni Kinâne ibni Huzeyme ibni Müdrike ibni İlyas ibni mudar ibni Nizar ibni me'add ibni Adnan» Adnan da daha hayli batın ötede İsmail ibni İbrahim

Sh:»6153

aleyhimesselâm zürriyeti olmak hasebiyle nesebi nebevî dahi İbrahîmî, İsmaîlî, Adnanî, Mudarî, Kinânî, Kureşî, Haşimîdir.

Şu halde diğer âyât ve mu'cizâttan kat'ınazarla yalnız bu cihet nazarı i'tibara alındığı, Kusayyin ve Haşimin Kureyşi iylâftaki şeref ve hizmeti ve fîl vak'ası dolayısiyle de Beyt ve ehli beyt hakkında tezahür eden ınayeti Rabbaniyye mülâhaza edildiği surette bile Hazreti Peygamberin tevlid da'vetine ilk evvel Kureyşin koşması lâzım gelirken yine ilk evvel onların şirkte ısrar ederek muhalefet ve mümane'ata kıyam etmeleri bu Sûrenin sebebi nuzülü olmuştur.

« لايلَاف » deki lâmın ma'nasında üç vecih söylenmiştir: 1- İbni Cerir gibi ba'zıların muhtarına

göre teaccüb için olup mahzuf « اعجبوا » fı'line muteallık olmaktır ki Kureyşin kış yaz rıhlet ve şerefe ülfetleşip bu Beytin rabbine kulluk etmemelerine teaccüb edin, o şayanı teaccübdür demek olur. Bu ma'na Sûrenin istıklâline ve « فَلْيَعْبُدُوا » emrinin tefrîıne nazaran münasib bir ma'na olmakla beraber seferin mütlâka zemmini iş'ar eder gibi olması hasebiyle pek muvafık değildir.

2- Ta'lil için olmaktır, bunda da iki vecih vardır.

BİRİSİ, Evvelki Sûredeki « جَعَلَهُمْ » veya « كَيْفَ فَعَلَ » fıillerine müteallık olmaktır. Bunu ba'zıları Sûrenin istıklâline münafi görerek bu Sûrenin başında o fıillerden birini takdir etmek daha muvafık olacağını, ya'ni «öyle yaptı ki kureyşin iylâfı için» ma'nasına olmasını tercih eylemişlerdir. Bu surette iylâf, bir ni'met olarak zikr edilmiş demektir. Lâkin buna karşı denilmiştir ki Kur'anın hepsi bir Sûre gibi ma'nen yekdiğerine merbut olmak i'tibariyle bir Sûrenin diğerine ma'nen bir tealluku onun haddi zatinde bir Sûre olabilmesi mani' olmamak lâzım gelirse de fîl vak'asını yalnız Kureyşin rıhlete iylâfı ile ta'lîl

doğru

olmaz, çünkü bu rıhlet ve seferden murad Yemene ve Şama ticâret için sefer olduğuna göre Kureyşin bu rihlete ülfeti ve bu babda Yemen ve şam hukûmetleriyle muahede ve i'tilâfları yalnız fîl vak'asından sonra değil, daha evvelden ve bilhassa Abdi Menaf oğulları Hâşim ve biraderleri zamanından beri yapageldikleri bir ülfet olduğu ma'lûm bulunduğundan dolayı fîl vak'ası bu ülfeti husule getirmek için oldu demek sahih olmaz. Gerçi Ashabi fîl maksadlarına müveffak olsalardı, bu ülfet kalmıyacaktı, ve onların o suretle def'ü helâk, edilmeleri gerek sâir Arab kabâili ve gerek etraftaki Mülûk nazarında hurmet ve haysiyyetlerini artırarak kendilerine daha ziyade ısınmalarına ve ülfetlerini artırmalarına başlıca bir sebeb olmuş olmak itibariyle bunu o vak'anın fâide ve semerelerinden başlıca birisi saymak ve bu cihetle lâmı ta'lîlden ziyade başlıca bir akıbet için mülâhaza etmek doğru olabilirse de bunu fîl vak'asının yegâne ılleti ve hikmeti imiş gibi mülâhaza etmek doğru değildir. Onun için bunu fîl vak'asının ne bir ılleti hariciyyesi ne de bir ılleti gâiyyesi, ya'ni sırf onun neticesi olan bir hikmeti müterettibesi olarak değil, onunla da bir münasebeti bulunmakla beraber Allah tealânın bil'ahere dînini izhar etmek üzere Beyt dolayısiyle Kureyşe daha evvelden nasîb edip bu Sûrede beyan buyurmuş olduğu ayrıca bir in'amı olan bir iylâf ve ülfet olarak mülâhaza etmek lâzımdır. Bu ise « لِاِيلَافِ » deki lâmın ta'lîl için olmakla beraber yukarki Sûre mazmununa değil, ancak ilerideki « فَلْيَعْبُدُوا » emrine müteallık olmasiyle mümkindir. « فا » nın

maba'di makablinde âmil olamıyacağına dair meşhûr bir nahiv kaıdesi var ise de « ﴿وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ﴾ ۰ ﴿وَاِيَّاىَ فَاتَّقُونِ﴾ » gibi emsali vechile buradaki « فا » nın da ona mani' olacak kabîlden olmadığı beyan olunmuş ve bahusus Nahiv eimmesinden İmam Halil ve Sibeveyh bu « لام » ın « فَلْيَعْبُدُوا » ya müteallık olduğunu beyan ve tasrîh etmişler, Keşşaf gibi

Sh:»6155

lisan muhakkıkları da bunu ıhtiyar eylemişlerdir. Bu tealluk doğrudan doğru olmasa bile ızmar ve tefsir suretiyle sahih olacağında hiç tereddüde mahal yoktur. Bu sebbelere binaen biz de mealde bu vechi açık olarak tercih ve ihtiyar eyledik. Hıtab da Resulullaha olup Kureyşe emir, emri gaib olduğu için ma'nânın hasılı şu olmuş olur: Ya Muhammed! Rabbının Ashabi fîle o yaptığından maada Kureyş kabîlesine daha bir çok in'amı mahsusu olmuş ve olacaktır, bunlardan başlıca birisi onlarda veya onların lehine olan iylâf, ya'ni husule getirilen ve daha ziyade getirilmesi matlûb bulunan ülfet ve itilâftır ki fîl vak'asından sonra bilhassa ıhtara şayandır. Ondan dolayı herkesten evvel iyman ve ubudiyyet etmeleri lâzım gelirken etmiyen o Kureyşe tebliğ eyle ki: onların husule getirilmiş ve getirilecek ülfet ve itilâfı için, 2. ﴿اِيلَافِهِمْ﴾ -

evvelki iylâf yâhud ilâftan bedeli kül veya ba'zdır -ya'ni bilhassa o

﴿رِحْلَةَ الشِّتَآءِ وَالصَّيْفِ﴾ kış ve yaz rihletine iylâfları- kışın ve yazın göçe, sefere ülfet ettirildikleri veya daha ziyade ettirilmeleri için, yâhud kış ve yaz seferde vardıkları yerlerde ülfet ve ünsiyyete mazher edilmeleri için, yâhud kış ve yaz seferi hakkında etraf ile ülfetleşerek anlaşıp andlaşmaları, ahidleşmeleri için.

RIHLET: ma'lûm ki göç, sefer demektir, iylâf ifalden olduğuna göre rıhlet onun mef'uli bihi, müfa'aleden olduğuna göre de «cârr» ın hazfiyle « لِرِحْلَة » takdirinde mef'uli lehiddir. İşbu kış ve yaz İbni Abbastan rivayet edildiği üzere Kureyş ticaret için kışın Yemene, yazın da Şam tarafına Busraya sefer ederlerdi, kezâlik gerek ticaret ve gerek sâir maksadla yazın sayfiyye olarak Taife göçerler, kışın da Mekkeye göçerlerdi. Nakkaş tefsirinde dört rıhletleri olduğu zikr olunmuş, İbni Atıyye bu kavlin merdud olduğunu söylemiş ise de Bahirde der ki: redd olunması muvafık değildir, çünkü: Ashabi iylâf dört birader idi ki bunlar Abdi Menaf oğullarıdır: Hâşim: Şam meliki ile

itilâf ederdi, ondan atlar almış, onunla Şam ticaretine emniyyet bulmuştu. Abdi Şems Habeşe, Muttalib Yemene, Nevfel de Farise itilâf ederdi, bunlara «müttercirîn» denilirdi. Sair Kureyş tüccarları bu dört kardeşin atlariyle ticarete giderler, ondan dolayı onlara da tearruz olunmazdı. Ezherî «El'îlâf شِبْهُ اْلاِجَازَةِ بِـالْخُفَارَةِ = ya'ni hufare denilen yasakcılıkla kuruyuşa benzer» demiştir. Böyle olunca bu dört biraderin hufaretinde (himayesinde) olarak tüccarın bulunduğu bu dört mevkı'ı'tibariyle Kureyşin dört rıhleti olmak « رِحْلَةَ الشِّتَآءِ وَالصَّيْفِ » diye ifade olunan iki rıhlete münafî de şâmil olabilir. Netekim şâir bu dört kardeşi medh ettiği şu beyitlerle bu ma'nayı anlatmıştır:

يا ايها الرجل المحول رحله هلا نزلت بآل عبد مناف

الآخذون العهد من آفاقها و الراحلون لرحلة الايلاف

و الرائشون و ليس يوجدرائش والقاءلون هلم للاضياف

و الخالطون غنيهم لفقيرهم حتى يصير فقيرهم كالكاف

Bahrin sözü burada bitti. Yukarıda kayd ettiğimiz vechile Kamusta da tenzildeki «iylâf» ın ahd ve « شِبْهُ اْلاِجَازَةِ بِالْخُفَارَةِ » ma'nası beyan edildikten ve bu ahdi ilk alan Hâşim olduğu zikredildikten sonra Sûrenin meali şöyle îzah edilmiştir: Kureyş, Haremi şerifin sükkânı idiler, etraflarında halk vurulup çarpılırken onlar erzaklarının celbinde ve yazın, kışın seferlerinde emniyyetle gidip geliyorlardı. Bir arızaya uğradıkları zaman biz Allahın ehli haremiyiz diyorlar ve bundan dolayı kendilerine kimse tearruz etmiyordu, Haşım Şama iylaf ediyordu, Abdişems Habeşe, Muttalib Yemene, Nevfel Farise, sair Kureyş tüccari de bu

Sh:»6157

kardeşlerin tutamaklariyle bu şehirlere gidip geliyorlar ve o sayede onlara da te'arruz olunmıyordu, bu dört biraderden her biri kendi seferi nahiyesinin Melikinden bir ahd-ü eman vesikası almıştı اهـ. Kamus tercemesi Okyanusun bunu iyzahında da mezkûr olduğu üzere Kureyş halkı ötedenberi ehli ticaret ise de ticaretleri hemen hemen Mekke ve etrafına munhasır gibiydi. İbtida Hâşim ibni Abdi Menâf Şam Melikinden ahd-ü eman almıştı. Bir def'a Hâşim Şam tarafına azimet edip vasıl oldukta şeref-ü şanı, Şamda hukümran

olan Kaysarın mesmuu olup huzuruna da'vet ve riayet eylemişti. Hâşim bu vesiyle ile münasebet getirip Kureyş tüccarının ba'zı Yemen ve Hicaz emtiasiyle Şam ülkesine emn-ü selâmetle gidip gelmeleri için ahd-ü emanı mutazammın bir ruhsatnâme istemiş o da matlûbu üzere resmî bir vesika vermiş olmakla ondan sonra Kureyş tüccarı Şam tarafına ülfet ettirilir olmuştu, bunu gören biraderleri de zikr olunduğu üzere Habeşten, Yemenden, İrandan böyle birer ahd almışlardı ki bunlar birer «kapitülasyon» demek olur, bu suretle Kureyş kabîlesi yaz kış sefrelerinde bu dört biraderin hufaret denilen delâlet ve himayesi namı altında emniyyet ile gidip geliyorlardı.

Bu iyzahlardan da anlaşılıyor ki iylâf ta'biri iki haysiyyetle iki ma'na ifade etmiş oluyor. Birisi uyuşup anlaşarak bir ahd-ü i'tilâf akdetmek ki bu ma'nada müfaale babından olan iylâf ve ilâf sarih, birisi de diğerini alıştıracak vechile hufare denilen delâlet ve himâye suretiyle koruyarak ülfete sevk etmektirki bunda da if'al babından olan iylâf sarihtir. Bu Sûrede bu kelimenin bedel tarikıyle iki def'a zikredilmesinden de her birinin bir ma'naya işaret olması muhtemil olduğu gibi İbni Âmir kıra'etide birincinin ilâf, ikincinin iylâf olmasında sarihtir. Bu i'tibar ile de mealde iylâf lâfzının bu iki ma'naya şamil olmak üzere aynen muhafazası lüzumu tebeyyün

eder. Bütün bu ma'nalarda « رِحْلَةَ الشِّتَآءِ وَالصَّيْفِ » de ticaret seferi ma'nâsı esas olmuş oluyor. Maamafih bu iylâf Kureyşe aid olmakla beraber seferin de mutlâka onlara aid olması lâzım gelmez. Bu hufâret suretiyle Kureyş başkalarını da sefer ve rıhlete iylâf etmiş olmak muhtemildir, bundan başka Fahri Râzînin ikinci bir kavl olarak zikrettiği vechile bu kış ve yaz rıhletinden murad sair halkın hac ve umre için Mekkeye sefer ve rıhletleri olmak, Kureyşin bu rıhlete iylâfından murad da emniyyet ve asayişi te'min ile âfâkıy halkı ona ısındıracak vechile rağbetin tezyidine hidmet etmek olabilir. Nazmın buna da ihtimali vardır, Fakat meşhur olan evvelkisidir.

Geçen tafsîlâttan da anlaşıldığı vechile Kureyşin bu rıhletlere ülfeti fîl vak'asından sonra başlamış değildir, Çünkü Hâşim ve biraderlerinin fîl vak'asından evvel, bu vak'anın ise hayli sonra Abdülmuttalib zamanında olduğu ma'lûmdur. Şu kadarki Ashabı fîl maksadlarına muvaffak olup da Kâ'beyi hedm etselerdi Kureyşin bu ehemmiyyeti ve bütün bu iylâf ve i'tilâf menfeatları fevt olacağı muhakkak olduğundan vak'anın bunları te'yid ve takviye etmiş olduğu da şübhesizdir. İki Sûre arasında asıl vechi münasebet de budur.

Şunu da nazarı i'tibara almak ıktiza ederki: mef'uli leh mutlâka husulî olmak lâzım gelmez. Illeti gaiyye, fâidei müterettibe kabîlinden binnetice husule getirilmek üzere tahsîlî de olur. Meselâ sevdiği için söyledi, denildiği gibi, sevdirmek için söyledi de denilebilir. Onun için « لِاِيلَافِ قُرَيْشٍ » Kureyşin o zamana kadar husule gelmiş bulunan iylâfı için demek olabileceği gibi o zamana kadar henüz tamamiyle husule gelmeyip daha ziyade ileride husulü muradı ilâhî olan ve yalnız Mekke ve Arabistan havalîsine değil, bütün cihana karşı ülfet ve i'tilaf ile yüksek bir medeniyyet emn-ü âsayişi teahhüd edecek mütekâmil bir iylâf ve te'lif dahi olurki bu da sade adî

Sh:»6159

ufak tefek ticaret işleriyle değil, Beyti şerifin ve risaleti Muhammediyyenin ve dîni tevhîdin kadrini hakkiyle bilerek ve hakikaten Beledi Emînin ve Haremi şerifin ehli olacak ahlak ve etvara sahib olarak ve Ashabı fîl gibi zuhuru melhuz mütecaviz düşmanlara karşı mücahede ve Allaha kulluk için birleşerek « اَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَآجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَجَاهَدَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ » mazmunu ile hareket etmek üzere yaz ve kış her mevsim için ıktizasına göre seferberlik edebilecek vechile bir iylâf ve ülfet hasıl

etmekle, ya'ni dîni islâma sarılmakla olacaktır. Onun için burada bâlâda iyzah olunduğu üzere husule gelmiş bulunan iylâfın ve ticaretin de şükrü lâzım gelen bir ni'meti Rabbaniyye olduğuna işaretle beraber asıl ileride husulü matlûb olan yüksek iylâf ve i'tilâfın mebnası bulunan tevhidi ıbadet ve ubudiyyete sevk için iylâf ni'meti bilhassa ihtimam ifade etmek üzere takdim olunmuştur. Binaenaleyh sahib Keşşafın beyan ettiği vechile ma'nâ şu olur: Allah tealânın ta'dada gelmez sair ni'metlerini hisab edemeseler, düşünmeseler bile Kureyş hiç olmazsa sırf bu iylâf ni'meti için 3. ﴿فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا الْبَيْتِ﴾ bundan böyle bu Beytin Rabbine ıbadet ve ubudiyyet etsinler -Ya'ni da'veti Muhammediyye üzerine serkeşlik etmeyip hakkı tanısınlar, şirk-ü ısyandan vaz geçsinler de Ashabı fîlin ta'arruzundan muhafaza buyurulmuş Beyti atîk olan şu Kâ'benin şerik ve nazirden münezzeh bir Rabbine ıbadet etsinler, yalnız onu ma'bud tanıyıp onun emri mucebince ıbadet ve ubudiyyetle kulluk yapsınlar, o Beytin ehli olacak Rabbenî ahlak ile tehalluk ederek ona hidmet için iycab eden vazifeyi yapmak üzere kış yaz her türlü mücahede ile yüksek iylâfa hazırlansınlar. 4. ﴿اَلَّذِىْٓ﴾ -Rabbın sıfatıdır, ya'ni bu beytin o Rabbı ki ﴿اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوْعٍ﴾

onları, o Kureyşi büyük bir açlıktan doyurdu- cû'un ve havfın tenvinleri tefhıym ve tehvil içindir. Bu açlık ve doyum hakkında üç kavil vardır. Birisi: İbrahim aleyhisselâmın « رَبَّنَآ اِنّٓى اَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِى بِوَادٍ غَيْرِ ذِى زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُواالصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِى اِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ » duâsına işaret olmasıdır ki Beyti muharremin yanında Mekke ziraatsız bir vâdî olduğu halde Hazreti İbrahimin duâsı ve Kâ'benin hurmeti sayesinde İbrahim zürriyyetinden İsmail ve evlâdının ve onlardan olan Kureyşin « وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ» mısdakınca semerattan merzuk olarak yaşıyabilmesidir. İkincisi de yine bu duâ semeresi ve Beytin bereketi olarak Kureyşin beyan olunduğu üzere yaz ve kış ticâret seferlerine iylâfı vasıtasıyle o muhîtte tabi'î olması lâzım gelen açlıktan korunmuş olmalarıdırki burada en zâhir olan budur. Üçüncüsü de Yusüf seneleri gibi süren şiddetli kahta işaret olunduğu dahi söylemişlerdir ki cîfeleri ve kemikleri bile yemişler ve Hazreti Peygamberin duâsı berekâtiyle kurtulmuşlardı da Kureyş kâfirleri yine iymana gelmemişlerdi. Sûrei A'rafta «

وَمَآ اَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِنْ نَبِىٍّ اِلَّآ اَخَذْنَآ اَهْلَهَا بِالْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ» âyetinde ve daha ba'zı yerlerde buna dair söz geçmişti, bak.

﴿وَاٰمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ﴾ Ve müdhiş bir korkudan emîn buyurdu- ki bu da Ashabi fîlin def'

edilmiş olan korkusudur. Bununla beraber «

اَوَ لَمْ يَرَوْا اَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا اٰمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ

» buyurulduğu üzere etraflarından halk vahşet ve şakavet içinde vurulup çarpılıp dururken Kureyş Beytin civarında haremi âmin, beledi emîn olan Mekke ve havalisinde emniyyet buldukları gibi Ehli harem seferlerinde de iylâf ile korkudan emîn olarak gidip geliyorlardı, halbuki o Beytin o haremin ehli olabilmek için bütün cihana karşı o etrafın cehalet ve şakavetini ıslah ve emniyyet-ü âsayişini te'sis ve ihtiyac içinde kıvranan fukara ve mesakîne gereği vechile yardım etmek ve Allahın birliğini bilerek onun yolunda ve onun ahkâmını icra uğrunda mücahede ederek ona lâyık kul olmak,

Sh:»6161

hasılı hak ve tevhid dîni olan islâma kemali iyman ve sıdk-u sadakatle sarılarak Vel'asri Sûresinde icmal olunan esas üzere çalışmak lâzımdır.

Görülüyor ki Elemtere Sûresine merbut gibi görünen bu Sûre buradan yukarıki Sûrelere de ircaı nazar ettirerek ta Vettini Sûresindeki « وَهٰذَا الْبَلَدِ الْاَمِينِ » âyetini hatırlatmıştır, orada « فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ » buyurulduğu gibi buraya kadar dîni kayyimenin esasları

hulâsa edildikten sonra burada da « اَرَاَيْتَ الَّذِى يُكَذِّبُ بِالدِّينِ ؕ » diye Mâun Sûresi

başlıyacaktır.